



"בן אדם כעץ שתול על מים - שורש מבקש" על מולדת, שייכות וזהות

מבוא



כמו האילן הבוקע מהאדמה בכאב, אך בשל שורשיו העמוקים הוא צומח, מצמיח עלים ומניב פירות וככל שהוא גדל כלפי מעלה, שורשיו מעמיקים מתחת לאדמה כי אם לא היה עושה כך היה נשבר וקורס - כך גם אנחנו השנה נצמיח עלים ונגביה מעלה תוך שליחת שורשים עמוקים אל מקורותינו התרבותיים ואל ארצנו האהובה.

ניר ברוידא, מנכ"ל בינה

ט"ו בשבט הוא אחד המועדים המיוחדים בלוח השנה: במשנה הוא מופיע כראש השנה לאילנות, בהמשך התפתחה מסורת קבלית שחוגגת את אכילת פירות ארץ ישראל, ובעת החדשה הפך ט"ו בשבט ליום חג ציוני-חלוצי שבא לידי ביטוי במנהג הנטיעות.

ימי חג סביב עצים ונטיעות נפוצים בקרב תרבויות רבות בעולם. העץ מבטא את הקשר בין האדם לאדמה, ומעשה הנטיעה הוא ביטוי לקשר זה ואמצעי סמלי לחיזוקו.

השורש הוא אחד המאפיינים עתירי המשמעות בשפה ובתרבות העברית. השורש הוא היסוד הבסיסי ביותר (כמו שורשי המילה), הוא המקור (נקודת המוצא) וגם מייצג את החיבור העמוק ביותר בין רעיון ומעשה. עומקם של השורשים קובע במידה רבה את עמידות העץ ואת כוחו לעמוד בפני רוחות וסערה.

כאשר נבחן את שורשי הזהות שלנו נגלה תמונת מציאות מורכבת. שורשיו של היהודי-הישראלי הממוצע הם מסועפים ומורכבים; ארצות מוצא שונות, מסורות רוחניות ורעיוניות שונות, ומסעות רצופי עקירה ונטיעה מחודשת. שאלת השורשים והשייכות היא חדה ונוקבת כאשר בוחנים סוגיות של עלייה והגירה, והיא רלוונטית גם כשבוחנים שאלות של זהות ושייכות על רצף רב דורי. מנקודת מבט זו נגלה שלא כל הדורות היכו שורש באותה קרקע, וכי קיימים פערים תרבותיים ורעיוניים שיכולים להיות מקור לחוסן וחיבור, אך עלולים גם להצמיח מחלוקת ופילוגים כואבים.

המערך עוסק בשאלת השורשים האישיים והלאומיים שלנו. במרכזו בחינה של השורשים האישיים של כל אחד ואחת, לצד נגיעה בקיום הלאומי המשותף שלנו. המשורר הלאומי ביאליק מתאר אותנו כעץ מרובה שבטים שיש לו גזע משותף וישנה אחריות משותפת להצמיח את כל הענפים שלו לטובת החוסן הכולל. הרב שטיינזלץ מוצא את שורשי החוסן האישי והלאומי במנהיגות ובעשיה אחראית. שאלת העלייה והשורשים במולדת, עולה מצד אחד מדבריו של הרצל ביומנו ומצד שני מדבריה של בלוגרית ישראלית שבחרה להכות שורש הרחק מכאן, ברילוקיישן. במהלך השיעור נבקש לחשוף ולחגוג את הריבוי והגיוון ולנסות להגדיר יחד עם השונים מאיתנו את עץ הזהות היהודית-הישראלית שלנו. נשאל: איפה השורשים שלנו? מה נרצה שהם יצמיחו?

מטרות המערך



- 1 פיתוח תחושת שייכות לארץ תוך התמודדות עם מורכבות הסוגיה
- 2 התנסות בלמידה עצמאית ושיח בחברותא עם אוכלוסיות מגוונות
- 3 התנסות בשיח פרשני ועבודה יצירתית כחלק מתהליך בירור זהותי

ציוד דרוש



- איור עץ (נספח א)
- פתקים ריקים
- כרטיסיות תמונות וציטוטים (נספח ב)
- חוטים ועץ ('מהלכה למעשה')
- דפי מקורות ללמידה בחברותא (נספח ג)
- אמצעי הקרנה ושמע (אופציונלי)



מהלך השיעורים

א. פעילות פתיחה

1 נכתוב על הלוח: מה השורשים היהודים והישראלים שלי?

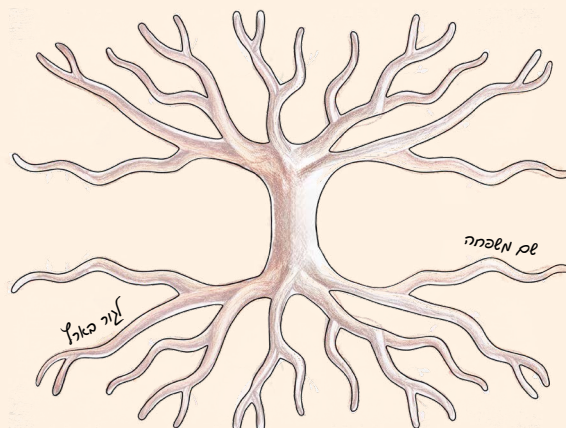
נחלק את תרשים העץ (נספח א) ונפזר בכיתה ציטוטים ותמונות (נספח ב). לחילופין, אפשר לתלות את הכרטיסיות עם חוטים על עצים בקרבת הכיתה (בחצר בית הספר או בחורשה סמוכה) ולקיים את הפעילות בטבע. (מומלץ להשמיע את השיר 'רואים רחוק רואים שקוף')

2 נבקש מכל תלמיד/ה:

- בחר/י תמונה אחת שמייצגת באופן הכי מדויק את אופי השורשים היהודים-ישראליים שלך.
- כתב/י 2-3 מילות מפתח שמסבירות את תפקיד השורש להבנתך (לחבר/להחזיק/להצמיח/להזין) ואופיו (עמוק/מפושט/דק/סבוכ).
- בחר/י אמרה אחת שמתאימה לתמונת השורש שנבחרה, ומקור נוסף שעורר עניין ומחשבה.

3 לחילופין, בזוגות:

- כל זוג כותב לעצמו ביחס לאמרות שנבחרו: מהו השורש? מה תפקידו? האם מסכימים עם הנאמר?
- האם השורש באמרה הוא גם מרכיב בשורש שלך? האם ראוי שיהיה? מה מבטא את היותם שורשי הזהות היהודית-ישראלית שלך?
- בחרו 3-4 מילות מפתח מתוך המקורות (או בהשראתם), והוסיפו אותן לשורשי העץ בתרשים (נספח א).





ב. לימוד בחברותא

נחלק את הכיתה לחברותות. נחלק את דף המקורות (נספח ג) וננחה את התלמידים ללמוד בחברותא.

ג. סיכום במליאה

1 נקריין או נציג את איור 'עץ הזהות' (נספח א). כל חברותא תוסיף אל השורשים שעל הלוח מילים או ביטויים שנוספו לעץ הפרטי שלה במהלך לימוד המקורות (אם יש מושגים שחוזרים על עצמם אצל הרבה תלמידים, אפשר לסמן בנקודות צבעוניות/מדבקות על מנת להדגיש זאת).

2 נשאל:

מה משותף למושגים שיש עליהם הסכמה רחבה? אילו פרטים מתוך אלה שנוספו כאן, תבחרו לאמץ לעץ הפרטי שלכם?
אילו שורשים הם אוניברסליים [כלל אנושיים]? מה ניתן להגדיר באופן מובהק כשורש יהודי-ישראלי?
האם ציפיתם/ן שהשורשים יהיו דומים זה לזה? מה ניתן ללמוד מכך שכל 'עץ זהות' שנוצר על ידינו הוא שונה ומיוחד?

שאלות

3 נבקש לחזור ולהתבונן על איור 'עץ הזהות' ונשאל:

מה מאפיין את העץ שנבחר לאיור? מדוע דווקא עץ כזה נועד לסמל זהות? (נתייחס לריבוי ולהסתעפויות, וגם לדמיון הרב בין השורשים לענפים – המורכבות, הריבוי, וחוסר הבהירות בנוגע ליחס שבין השורש לבין הצמיחה)

4 נשאל: אילו ענפים מצמיח כל שורש?

נבקש מכל תלמיד/ה לבחור שניים מתוך השורשים בעץ האישי ולהוסיף את הענפים שהשורש הזה מצמיח לדעתם/ן.

5 לסיכום, נשאל:

האם לדעתכם/ן העץ שלכם/ן דומה לעץ של הוריהם/ן? לעץ של עולה חדש/ה? לעץ של בן/ת גילכם/ן ממגזר אחר?
האם לדעתכם/ן יש לחברה הישראלית גזע משותף? מה נמצא בשורשים שלו?
האם הגזע המשותף הישראלי הוא גם הגזע המשותף לעם היהודי? אילו ענפים צומחים ממנו?
איפה תמקמו את עצמכם/ן בין שני העצים (יהודי/ישראלי)?

שאלות לדיון

ד. מהלכה למעשה – מפגש לשיח על זהות ושורשים

- 1 נתאם מפגש במקום קרוב שמסמל השתרשות בארץ: מרכז קליטה, בית אבות, מפעל חקלאי, יחידה צבאית או כל רעיון שיעלה בכיתה. חשוב שהמקום יזמן מפגש עם א/נשים בעלי תפיסת זהות שונה מזו של התלמידים.
- 2 במפגש נתחלק לחברות/משותפות של תלמידים ומארחים/ות. כל חברות תקבל מספר פתקים ריקים, תקיים שיחת היכרות קצרה ותלמד יחד עם א/נשי המקום את אחד המקורות שנלמדו בכיתה (אפשר לתת בחירה או שבחירת המקור תיעשה על ידי המורה).
- 3 בתום הלימוד התלמידים והמארחים/ות יכתבו על הפתקים את המושגים המרכזיים לשורשי הזהות היהודית-ישראלית שלהם/ן. נבקש מכל חברות פתק אחד עליו יש הסכמה בין כולם, וגם פתקים עם רעיונות יחודיים של השותפים/ות שעלו בשיחה (אפשר להיעזר בפתקים בצבעים שונים על מנת להדגיש את המשותף וגם את הגיוון והשונות).
- 4 כל חברות תקבל חוטים אליהם ייקשרו/יודבקו הפתקים עם המושגים המייצגים את שורשי זהותם/ן.
- 5 רצוי לקשור את החוטים לעץ שצומח במקום או להביא גזע/מקל עבה אליו יתחברו ה"שורשים" השונים.

דגש למורה: אפשר לעשות את המהלך עם חומרים ממוחזרים, אפשר להוסיף חרוזים או עלים, לסמן היבטים שונים באמצעות חבלים וחוטים מסוגים שונים, הקשירה יכולה להיות מהגובה (כמו שורשי אוויר) או להתפרש על הקרקע כמו שטיח.

דוגמאות להשראה:



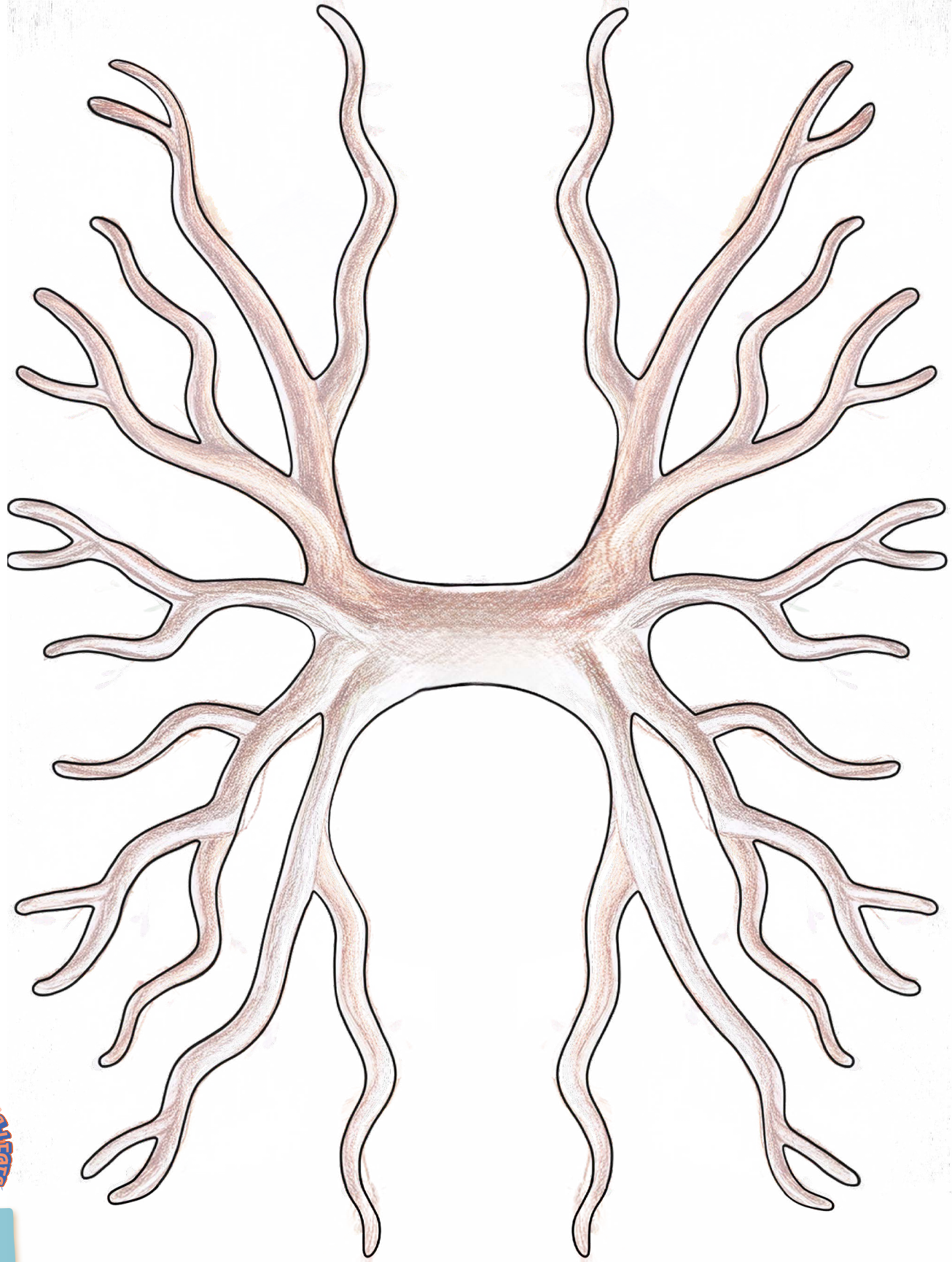


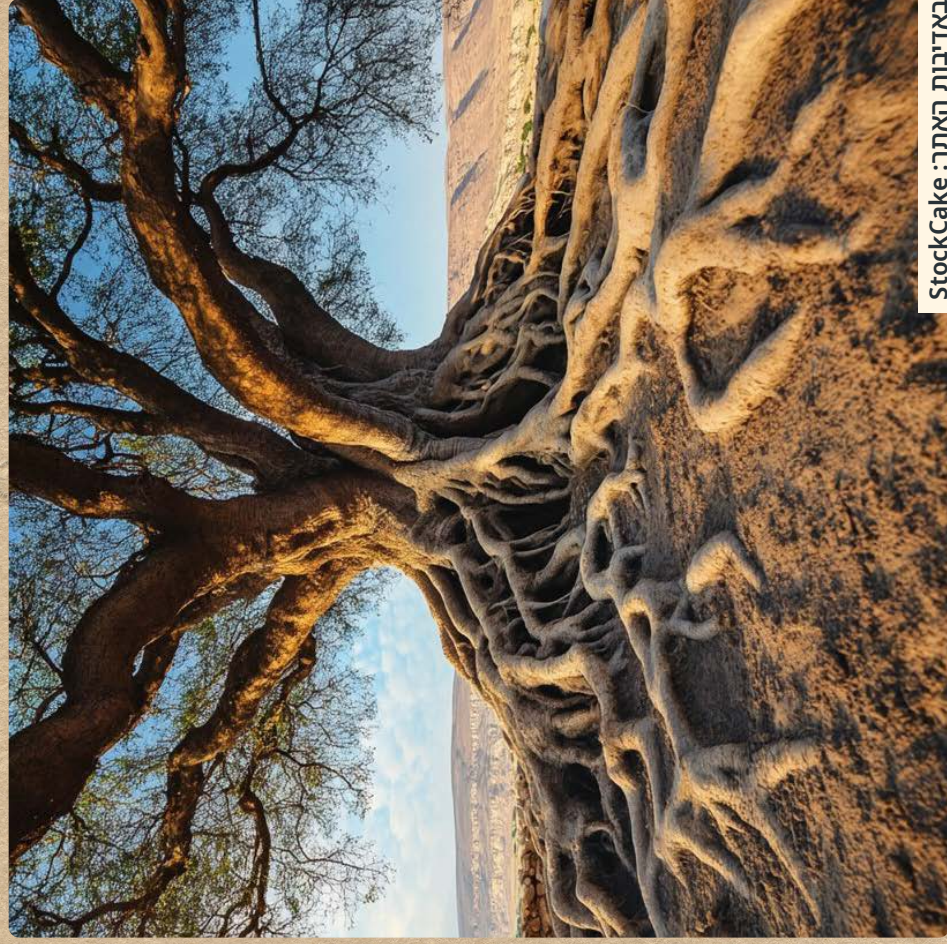
מכון שיטים
ארכיון החגים הקיבוצי



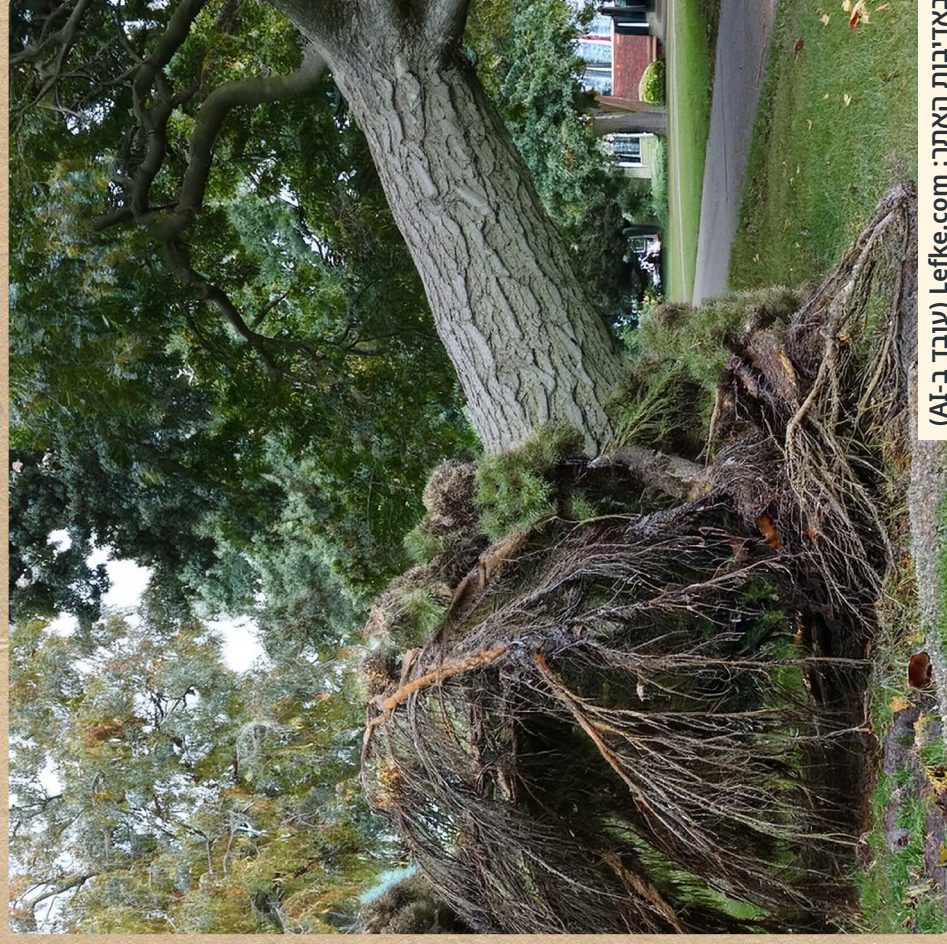
נספח א

עץ הזהות





באדיבות האתר: StockCake



באדיבות האתר: Lefke.com (עובד ב-AI)



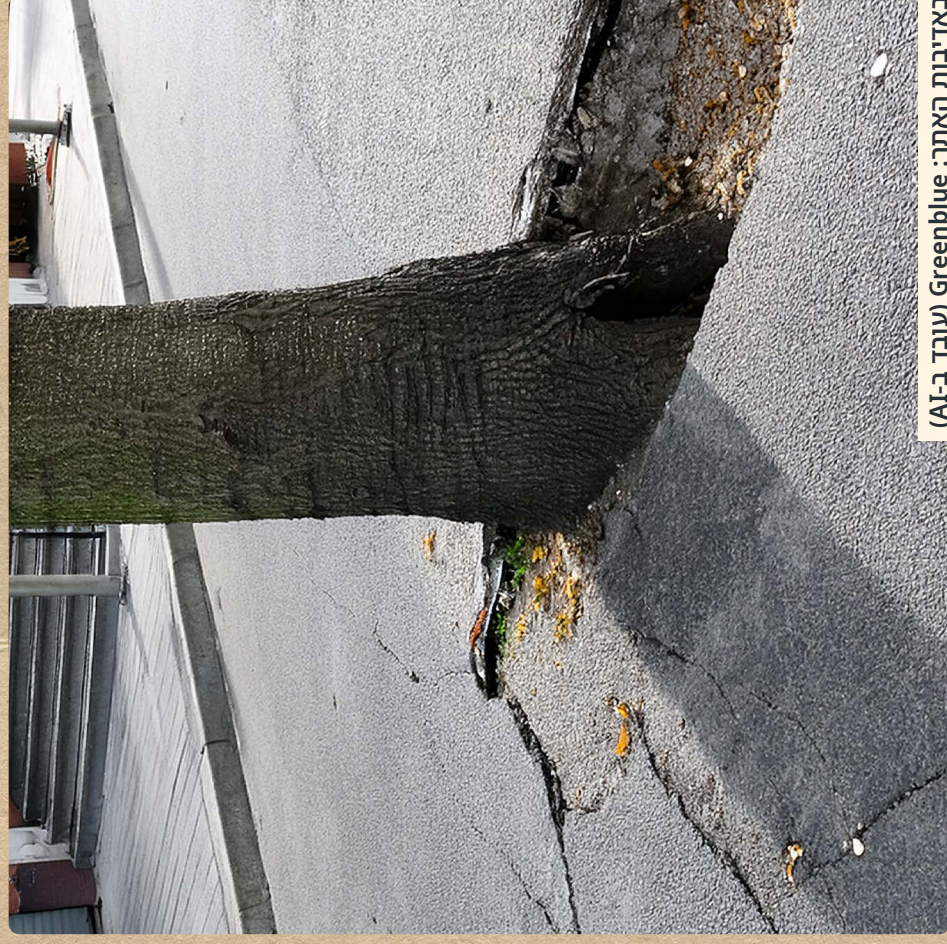
באדיבות האתר: [wikimedia.commons](https://commons.wikimedia.org/)



באדיבות האתר: NCSU



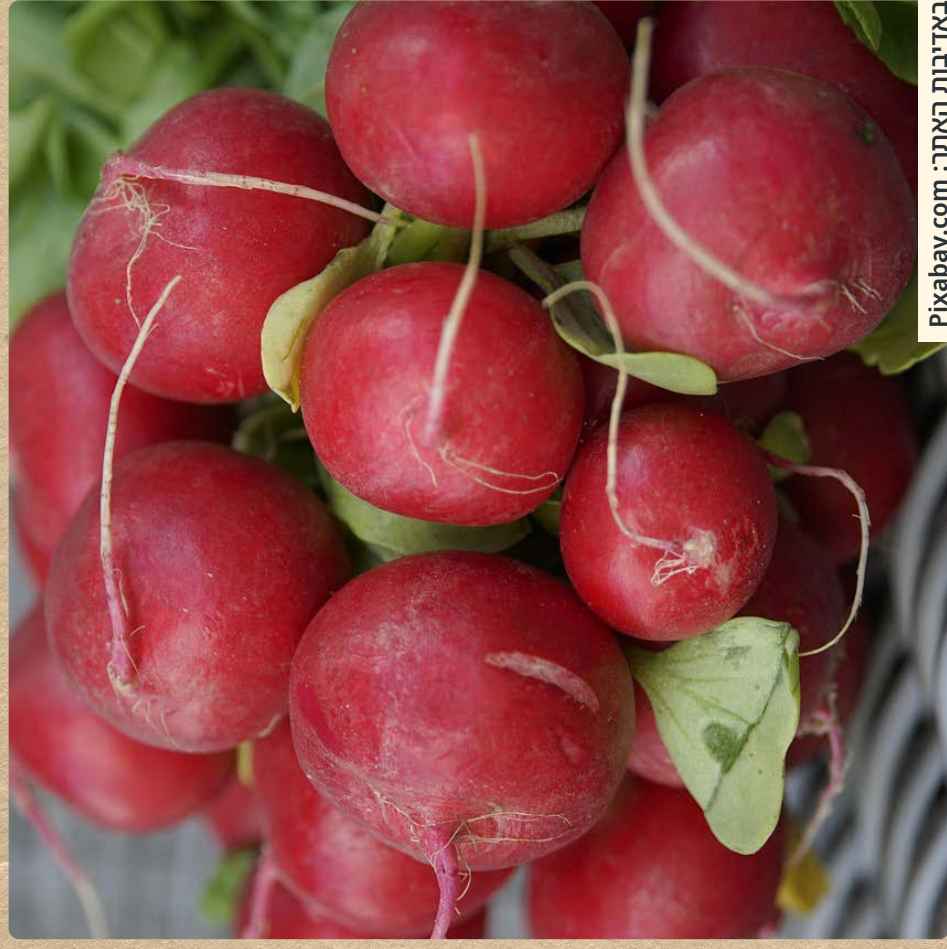
באדיבות האתר: [wikimedia.commons](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ficus religiosa (1).jpg)



באדיבות האתר: Greenblue (עובד ב-AI)



באדיבות האתר: StockCafe



באדיבות האתר: Pixabay.com



עֲתָה הֵם שׁוֹלְחִים פֶּאֶרֹת [ענפים]
בְּדָמִי שְׁרִישֵׁיהֶם בְּעוֹרְקֵי שְׁלִיבִים,
נִגְוִיךְ אֲבִי וְשִׁירְיֶךְ אֲמִי
בְּדַפְלֵי נְעוּרִים וְשָׁבִים.

(פניה ברגשטיון)

אוֹלֵי רֶק צִפְרִי-מָסַע יוֹדְעוֹת –
כְּשֶׁהָן תְּלִוּיוֹת בֵּין אֶרֶץ וְשָׁמַיִם –
אֵת זֶה הַכָּאֵב שֶׁל שְׁתֵּי הַמוֹלְדוֹת.
אֲתֶכֶם אֲנִי נִשְׁתַּלְתִּי פְעָמִים,
אֲתֶכֶם אֲנִי צְמַחְתִּי, אֲרָנִים,
וְשִׁרְשֵׁי בְּשָׁנֵי נוֹפִים שׁוֹנִים.

(לאה גולדברג)



בני אדם יש להם רגליים ולא שורשים – כדי
שיהיו אורחים זה אצל זה.
יהודי מעונן לא במקום אלא בזמן... ששת אלפי
שנים של תודעה עצמית הן מולדת.

(ג'ורג' שטיינר, פילוסוף)

לצד שכלול היכולות, האימונים והתכנונים צריך
להעמיק שורשים לקראת המלחמה הבאה.
מורשת הקרב, רוח הלחימה, מנהיגותם ועוז
רוחם של לוחמי העבר, גם הם מחוברים עמוק
לשורשינו. כדי לנצח צריך להרחיב מעגלי שייכות
ולהעמיק שורשים.

(תא"ל אופיר לזיוס קצין חינוך ראשי לשעבר, 2023)



שורש לוקח אותי מיד אל סבא, אל סבתא,
כשעדיין לא ידעתי מה אני אוהבת, אבל הקול
של סבתא שלי שרה בטורקית וביוונית תוך כדי
שהיא מבשלת, ואני שומעת אותה מהמטבח...

(קרולינה, זמרת)

אבותינו – שרשים
ואנחנו הפרחים, המנגינות
שבט אחים ואחיות.

(דורון מדלי)



כי באמת האדם נקרא "עץ השדה", כמו שכתוב:
(דברים כ, יט): "כי האדם עץ השדה", רק שהוא
אילן הפוך, כי העץ שורשו למטה תקוע בארץ,
ואילו האדם שורשו למעלה, כי הנשמה הוא שורש
שלו, והיא מן השמים.

(המהר"ל מפראג, נצח ישראל ז', כ"ו)

וְהָיָה כַּעַץ שְׂתוּל עַל מִים וְעַל יוֹבֵל יִשְׁלַח שְׂרָשָׁיו
וְלֹא יֵדְאָה כִּי יָבֹא חֹם וְהָיָה עֲלֵהוּ רָעוֹן וּבִשְׁנֹת
בְּצֻרָת לֹא יֵדְאֵג וְלֹא יִמְיֹשׁ מַעֲשׂוֹת פָּרִי:

(ירמיהו ז, ח)



המסר שצריך לצאת מאתנו [עולים] הנקלטים [בארץ],
הוא: 'אלו אנחנו וזו התרבות שלנו, קבלו אותנו ככה'.
כדי לשאת את המסר הזה צריך שנתגאה קודם כל
בשורשים שלנו.

(חוזה אלמו, מייסדת מרכז גרמצי'ן-החוויה האתיופית)

סבא שלי הוא מוותיקי ניר עוז וראה את עצמו
כחייל על הגבול. הוא תמיד אמר שהוא וחבריו
קובעים את הגבול. כי כשאתה נוטע גפן אתה
מוריד שורשים לעומק של כמה מטרים טובים
לאדמה ואי-אפשר להרוס אותה.
(גל פאוקר, נכדו של גדעון פאוקר ז"ל שנרצח בניר עוז)



שורשים עמוקים באדמת המולדת

מכל אחד מהמקורות שלפניכם¹/, חלצו ביטוי, מושג, ערך או מילת מפתח. בסיום, מקמו את מה שבחרתם. על 'עץ הזהות' (נספח א). מה השורש? מה הענפים? מה הפרי?

2 נטיעה מחדש באדמת המולדת | בנימין זאב הרצל

והנה רצוננו הוא לתת ליהודים מולדת. לא בכך שנעקור אותם בכוח מאדמת גידולם. לא, אלא בכך שנשלוח אותם בזהירות עם כל שורשיהם וניטע אותם מחדש בקרקע טובה יותר. כשם שאנו מבקשים ליצור תנאים חדשים בתחום הכלכלי והפוליטי, כך מתכוונים אנו לקיים בחרדת קודש את כל ההרגלים הישנים שבהוויתנו.

(מתוך: 'עניין היהודים קטעי יומן', כרך א 1895-1898, עמ' 164)

- ? מה משמעות המושג 'עקירה' כשמדובר על הגירה/עליה לארץ ישראל? מהן הסכנות הכרוכות בעקירה?
- ? מה אמור לצמוח באדמה הטובה יותר של המולדת, לפי הרצל?
- ? איך ניתן לפתוח דף חדש ולכונן משהו חדש אם מקיימים "בחרדת קודש הרגלים ישנים"? חשבו על הסיכוי ועל הסכנה שיש בגישה הזו.
- ? איפה במציאות הישראלית של עליה וקליטה, יש דוגמה לדילמה הזו של הקמת מקום חדש ושימור הרגלים ישנים?

1 האדם עץ השדה: בין חכמה למעשה | הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ)

כאשר אדם מגיע לאיזו מדרגה, צריך הוא לדאוג שיהיה לה ביטוי מקביל גם בשורשים – בפעלו בעולם המעשה. אם לא יעשה כן – יאבד את יציבותו ואת שיווי משקלו, ועלול הוא להיעקר משורשיו.

כל חלקיו של העץ – על ענפיו הארוכים, עליו הירוקים ופירותיו המתוקים – כולם גדלים רק מכוח השורשים. השורשים אינם גלויים לעין, אינם מרהיבים ואינם טעימים, אך הם קבועים בקרקע, ומחברים את העץ כולו אליה. שורשים של עץ הם אחד הדברים החזקים ביותר שישנם, והם יכולים לבקוע כל סלע; את הכוח הזה אין לענפים, עם כל פאנם.

אדם צריך ללמוד מן העצים ולשמור תמיד על פרופורציה נכונה בין חכמתו, חלומותיו ושאיפותיו, לבין חיי המעשה שלו, פעולתו בתוך העולם ואחיותו בו.

עיקרון זה נכון גם בנוגע לחיי העם בכללו. הענפים הם מנהיגי העם, העומדים בראשו, והם צריכים לדעת שכלי שורשים, ללא דאגה לקצוות של העם, לילדים ולמסכנים, וללא אחיזה בחיי המעשה, אין קיום לצמרת העץ. כנגד כל ענף שיוצא כלפי מעלה – צריך הן העם בכללו והן האדם הפרטי להוציא שורש למטה.

(מתוך: 'חיי שנה', עמ' 129-135)

- ? "אדם צריך ללמוד... פרופורציה נכונה בין חכמתו, חלומותיו ושאיפותיו לבין חיי המעשה שלו" – מה הם שורשיו של האדם לפי שטיינזלץ? היכן הם נטועים? ממה הם ניזונים?
- ? מה הם שורשיו של עם לדברי שטיינזלץ? מה מבטיח את עוצמתו של העם (העץ) לפי הנאמר כאן?
- ? האם, על-פי ההגדרות של שטיינזלץ, שורשיו של העם בישראל כיום, חזקים או חלשים? הסבירו את עמדתכם! – והביאו דוגמא מנומקת.



5 ט"ו בשבט או מחשבות על שורשים ורילוקיישן |

מאיה חן

עצים נטועים במקום אחד, מצמיחים עם השנים שורשים ולא משנה מה יקרה על פני השטח לענפים או לפירות שלהם, הם שם, ימשיכו להתקיים ולצמוח מחדש.

... הרילוקיישן [Relocation] הביא אותי לבחון מחדש הרבה אמיתות. לימדו אותנו שהעם היהודי הוא העם הנודד ועכשיו, בתור יהודים וישראלים, תורנו לייצר שורשים פה, בישראל. אבל האם זה נכון? האם זה נכון לכולם? ואם כן, איך תסבירו את זה שהצלחתי לייצר שורשים גם במדינה רחוקה?

העולם היום גלובלי ומאפשר לנו לעבוד ולחיות כמעט מכל מקום. וחלקנו אוהבים לחקור, לבדוק, לראות מקומות אחרים ואולי גם להפוך אותם לבית החדש שלנו.

האם זה כל כך רע להחליט לנטוע שורשים במקום אחר חוץ מישראל? למה אני מרגישה שאם אחליט לעבור אני לוקחת על הגב לא רק את משפחתי אלא גם ייסורי מצפון והיסטוריה של מדינה שלמה? האם גם משפחה שעוברת מארה"ב לדנמרק מקבלת את אותה כמות ייסורי המצפון שמקבלת משפחה ישראלית שעוזבת את ישראל?

(מתוך האתר: מאיה חן - אימון ונומולוגיה)

? מה ההבדל בין תיאור תהליך מעבר כרילוקיישן לבין מושגים כמו הגירה, או ירידה מהארץ?

? ממה מורכבים השורשים של הכותבת? היכן הם נטועים?

? מה מתוך הדברים של מאיה חן תבחרו להוסיף לעץ שלכם/ן?

? (אם המחשבות הפכות או מנוגדות אפשר להתייחס למקור כהשראה) כתבו למאיה מכתב תשובה או תגובה לבלוג.

היעזרו בדברי גורדון /הרצל /ביאליק.

3 על כל הענפים להתחבר לגזע אחד | חיים נחמן ביאליק

אין אני חושב זאת לאסון שעם ישראל מתחלק לשבטים. אנו יודעים כי מאז ומעולם היינו מחולקים לשנים-עשר שבטים. לאילן שלנו היו הרבה ענפים והם נשאו הרבה פירות, וטוב לאילן שענפיו מרובים. [...] כל אחד יחיה על פי דרכו ועל פי רוחו, וכל ענף ישא את פריו, אבל על כל הענפים להתחבר לגזע אחד, ועל-ידי מערכת הגידים המאוחדת יגיעו גם לשורשים העמוקים ויניקו ממעמקי האופל והחושך של האומה. אם השורשים יגלו [יתגלו]–יתייבשו, ורק בהיותם במעמקים בתוך האדמה יהיו מלאי ליח [לחות] ויפרנסו את הגזע, את הענפים והפירות.

(מתוך: 'תחיית הספרדים - דברים שבעל פה', תרפ"ז)

? מהו הגזע האחד שכל שבטי האומה מחוברים אליו, להבנתכם/ן?

? מה נמצא ב"מעמקי האופל והחושך של האומה"? מה מזין את השורשים?

? ביאליק מתאר את האומה כעץ עם שורש וגזע משותף שמצמיח ענפים ופירות שונים.

מה מאפיין את הענף שמבטא את דרכם/ן האישית?

4 גם שורשים ישנים יתמלאו חיים | א.ד. גורדון

חינו העצמיים צריכים להיות מלאים, שוטפים, מתגברים ומתפשטים במידה כזאת, שלא רק הגזע עם הענפים של עצמותנו יחיה, יתן פת למכביר [מספיק מזון], יכה שורשים חדשים, כי אם גם השורשים הישנים, היבשים לכאורה, יתמלאו חיים. החיים מקיפים את הכל גם במקום גם בזמן, גם את העבר הם מקיפים.

(מתוך: לברור ההבדל בין היהדות לנצרות)

? מה הם השורשים הישנם שלנו? מה יכול למלא אותם חיים?

? מדוע, לטענת גורדון, חיונים השורשים הישנים לקיום חיים מלאים, שוטפים ומתגברים? מהדעתכם/ן?

? איזה מרכיב של שורשים ישנים תבחרו לשמור?